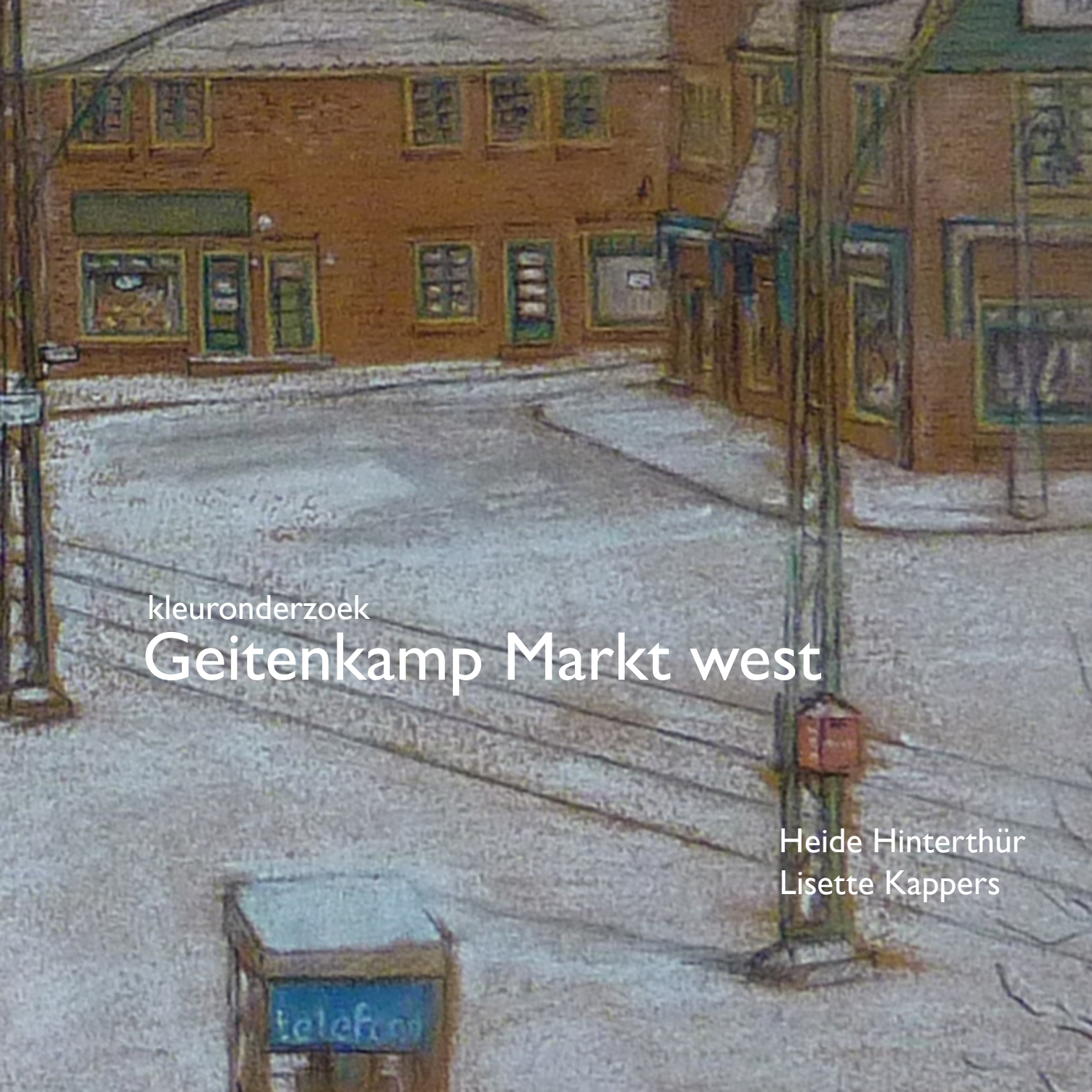

kleuronderzoek

Geitenkamp Markt west

Heide Hinterthür
Lisette Kappers

Handwritten sign above the entrance, partially visible.

Handwritten price list on a chalkboard:

Item	Price
Amorango	3.50
Indigo	50
Alcornoque	1.00
Komkomer	1.75
Spina	1.75
Piedra de	
Banana	1.00
Apriko	1.00
Jamón	3.00
Tomate	1.00
Apriko	1.00
EN	1.00

Heide Hinterthür

Lisette Kappers

kleuronderzoek

Geitenkamp Markt west

in opdracht van woningcorporatie Vivare Arnhem
juni 2014

copyright Elias Hossevoort

Naam wijk: Tuindorp Geitenkamp
 Adres: Geitenkamp, Westwand marktplaats
 Stad: Arnhem
 Datering: 1922-1928
 Ontwerp: ontwerp J. Gratama, uitvoerende architecten J.Th.J. & P. Cuypers en H.J. Tiemens
 Type gebouw: Woonhuizen, winkelruimtes
 Monumentstatus: Rijks Beschermd Stadsgezicht
 Huidige eigenaar: Vivare Arnhem

Inhoudsopgave

inleiding	6
werkverband	9
de locatie	10
Stratigrafisch onderzoek	14
de resultaten	14
kozijnen, dakranden, goten, bloembakken	18
ramen, deuren	22
gevelbeplating kopgevels	26
materiaal	32
reconstructie historisch kleurbeeld	34
kleurgeschiedenis - twee voorbeelden	36
eenvoud kleur, veelvoud architectuur	38
bronnen en colofon	42

west- en noordkant om 1930

oostkant om 1930

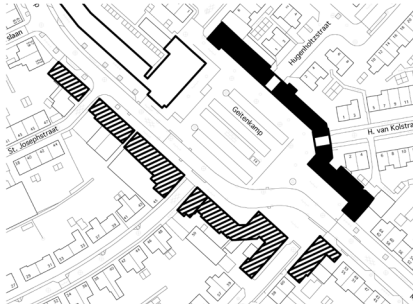
westkant anno 2014

noordkant anno 2012

oostkant anno 2012

westkant Marktplein
architekten: Cuypers/Tiemens
i.o.v. woningcorporatie Vivare
uitvoering kleuronderzoek: voorjaar 2014

oostkant Marktplein
architekten: Gratama/Versteeg
i.o.v. woningcorporatie Portaal
uitvoering kleuronderzoek: najaar 2012

noordkant Marktplein
architekten: Gratama/Versteeg
woningcorporatie Portaal
kleuronderzoek nog niet uitgevoerd

Inleiding

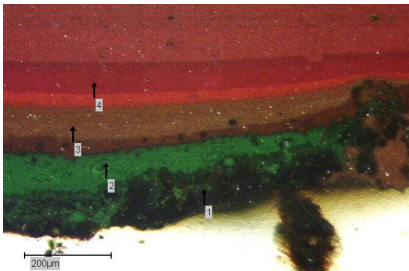
Het marktplein is ongelooflijk mooi, maar de slijtage is op veel plekken zichtbaar. De bebouwing is verschoten achter de bontheid van reclames, auto's en winkeluitstallingen, de bedrijvigheid loopt terug. Op allerlei fronten wordt daarom nagedacht om nieuwe plannen uit te werken die dit plein een nieuw gezicht kunnen geven en tegelijkertijd het authentieke karakter in stand kunnen houden.

Het marktplein heeft een rijke geschiedenis. Die van de kleur is tot nu toe nog weinig belicht. Vandaar dat de afdeling Erfgoed van de Gemeente Arnhem het initiatief heeft genomen om historisch kleuronderzoek aan de bebouwing rondom het Marktplein te laten doen.

In het najaar van 2012 heeft Topaz Architecten van woningcorporatie Portaal de opdracht gekregen voor onderzoek aan de oostkant van de markt. In het voorjaar 2014 volgde de opdracht van woningcorporatie Vivare voor de westkant. De noordkant - sluitstuk van het plein - is nog niet aan de beurt geweest.

In beide genoemde onderzoeken staat het onderzoek los van een geplande schilder- of onderhoudsbeurt. Het accent ligt daarom op een beschrijving én een verbeelding van hoe het was, op een reconstructie van het oorspronkelijke kleurbeeld. Een vertaling naar nieuwe kleurbeelden is nu niet gedaan, omdat we nu niet weten hoe de bebouwing in de toekomst vernieuwd zal worden.

Bij het maken van de tekeningen ontdekten we niet alleen hoe rijk en geraffineerd deze architectuur is ontworpen, maar ook hoeveel van de oude compositie er eigenlijk nog is. Alleen is die nu totaal onzichtbaar geworden.

werkverband

Dit onderzoek is in een vaak beproefd teamverband tot stand gekomen. De uitvoering van het stratigrafisch onderzoek aan de bebouwing lag in handen van ir. Lisette Kappers, evenals de reconstructie en visualisering van de kleurgeschiedenis door de jaren heen. Het laboratoriumonderzoek van de verfpakketten werd gedaan door Prof. Dr. Elisabeth Jägers, Mikroanalytisches Labor Dr. Jägers te Bornheim, Duitsland.

Voor het beeld- en archiefonderzoek waren de gesprekken met (voormalige) pleinbewoners van onschatbare waarde. Zonder het fotoalbum van mevrouw An van der Berg (foto links) en de prachtige tekening van haar schoonvader en zonder de behulpzame speurdiensten van dhr. Elias Hossevoort, de familie Brugmans en de heer Boerma waren we met ons werk niet zo ver gekomen. Bijzonder hoe alle bronnen elkaar aanvulden.

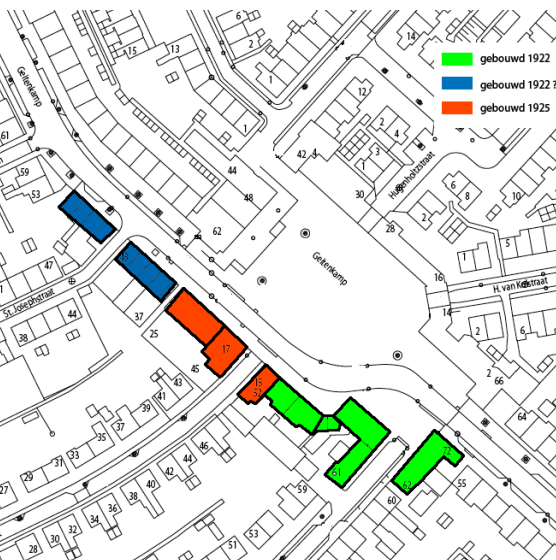
Omdat wij het zeer belangrijk vinden dat de gevonden verfsporen niet alleen beschreven worden maar ook ruimtelijk geduid en verbeeldt worden hebben we wederom ir. Maarten Wamsteeker/bureau Els Bet Stedebouwkundige gevraagd om reconstructietekeningen te maken van de onderzochte gevelwanden.

fotoreeks van de onderzochte straatwand
opgenomen tussen 1925 en 1930.
Links de hoek Middenweg/Creutzberg-
straat, nu de winkel van Van Baal,
rechts het pand van drogisterij Berndsen.

locatie

De woningen en winkels aan de westzijde van de markt zijn in verschillende fases gebouwd. Het ontwerp is in 1921 door J. Gratama gemaakt, hij ontwierp tezamen met G. Versteeg ook de andere zijdes van het marktplein. De verdere uitwerking en uitvoering was in handen van J.Th.J. & P. Cuypers en H.J. Tiemens, zij waren de vaste architecten van Patrimonium, de woningbouwvereniging die verantwoordelijk was voor dit deel van de Geitenkamp. Als eerste werden in 1922 de meest zuidelijke blokken gebouwd.

De winkel van Boerma bestond toen nog uit één bouwlaag met kap. Vermoedelijk werden toen ook de twee noordelijke blokjes gebouwd. De twee hoekpanden (Dr. Wagenaarstraat) en aanliggende bebouwing werden in een latere fase in 1925 gebouwd. Qua uitvoering zijn geen verschillen aangetroffen. De winkel van Boerma werd ergens rond 1930 (precieze datum is niet bekend) verhoogd met een verdieping. Dit gebeurde in dezelfde stijl en detaillering en sluit naadloos aan bij het bestaande. (zie foto's volgende bladzijde)

De onderzochte straatwand met op de voorgrond de winkel van Boerma in de huidige situatie.

De winkel van Boerma werd rond 1930 (precieze datum is niet bekend) verhoogd met een verdieping. Dit gebeurde in dezelfde stijl en detaillering en sluit naadloos aan bij het bestaande.

1920

1930

1940

1950

1960

1970

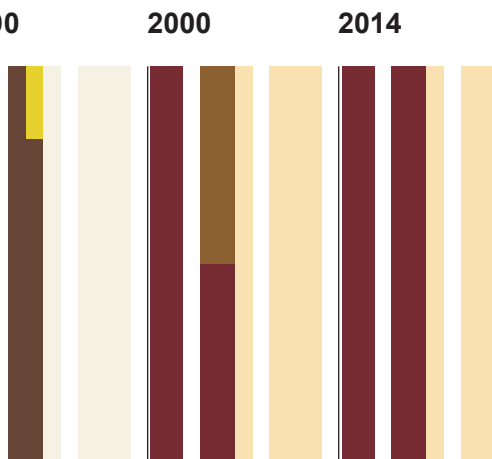
1980

1990

kleurgeschiedenis bebouwing westkant marktplein

Stratigrafisch onderzoek

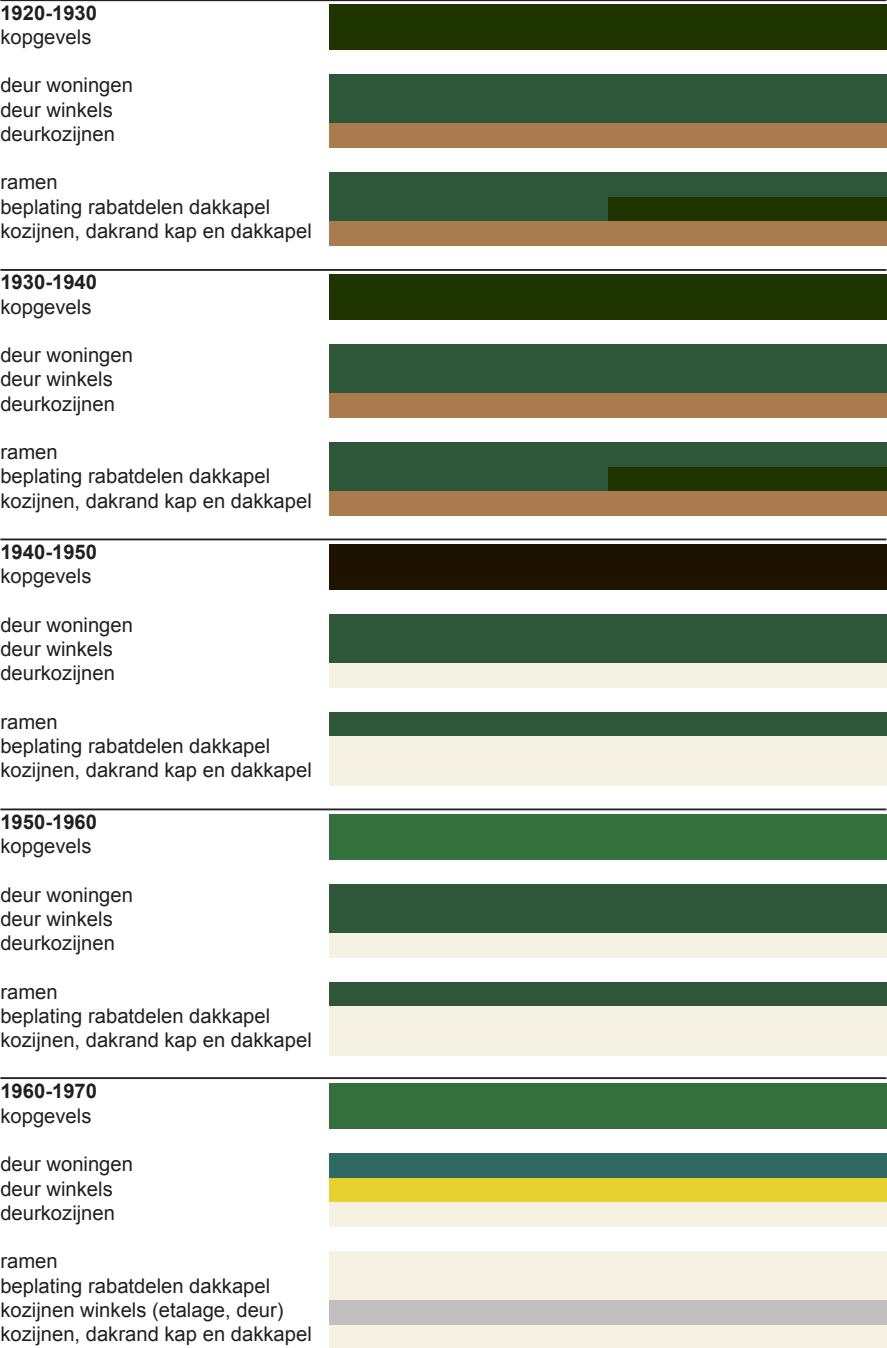
resultaten

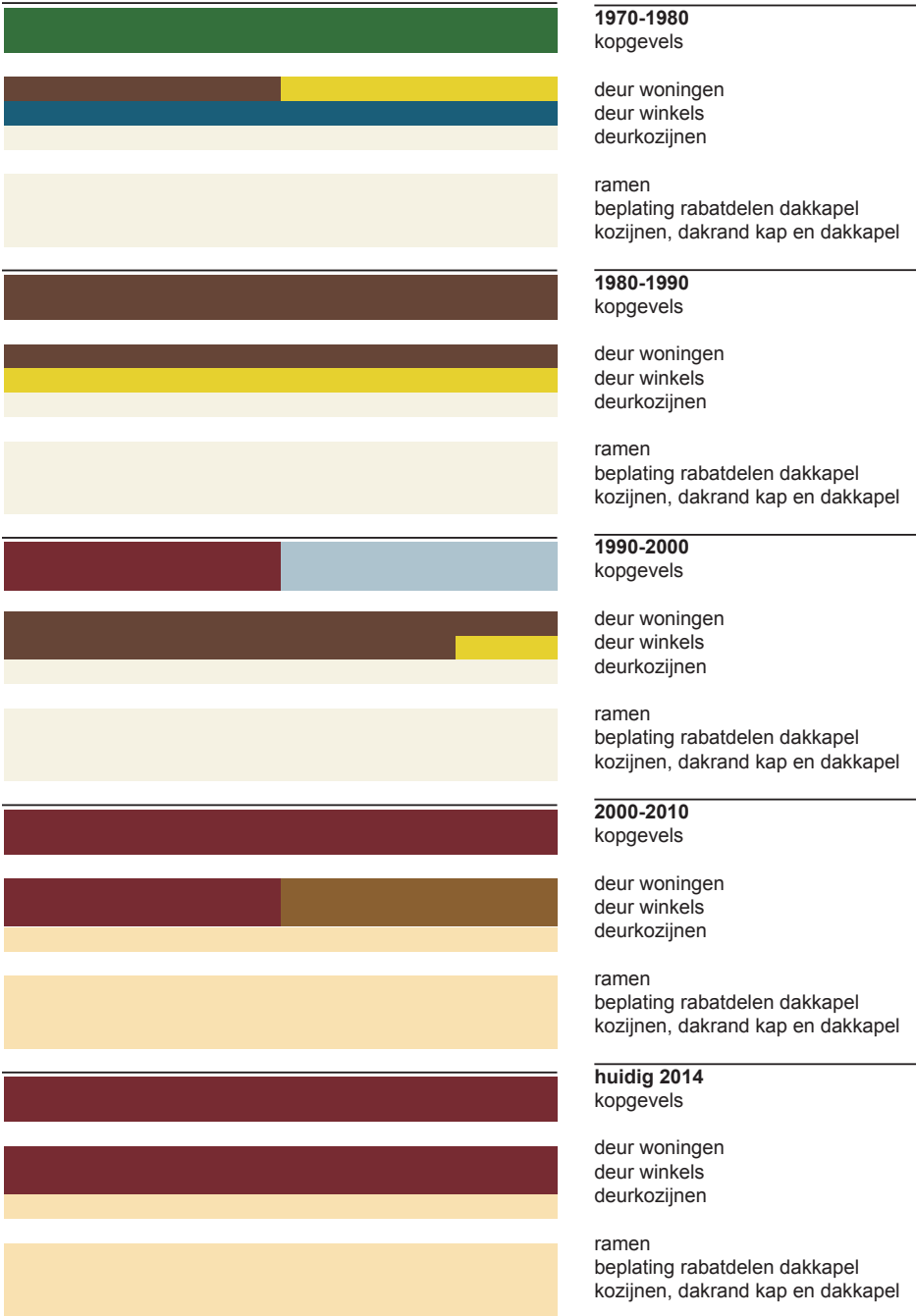
Het aangetroffen verfpakket is, zoals in de voorgaande onderzoeken in deze wijk ook al is geconstateerd, beperkt. Het reguliere onderhoud is grondig uitgevoerd, de meeste houten onderdelen zijn op een moment in het verleden volledig kaal gehaald. Daarbij zijn er vele onderdelen vervangen, zoals voordeuren, ramen, roedes, gevelbeplating en onderdelen van dakkapellen. Het veldonderzoek heeft zich dus gericht op de nog aanwezige oorspronkelijke onderdelen. Hierbij is de hulp van het laboratorium wederom onontbeerlijk gebleken, aangezien sommige oorspronkelijke verfpakketten te miniem waren om met het blote oog te onderzoeken. Met behulp van uitgebreid foto- en archief onderzoek zijn de resultaten in perspectief geplaatst. De combinatie van al deze studies is de enige mogelijkheid om met de beperkte aangetroffen verfsporen tezamen een indruk te krijgen van het oorspronkelijke kleurbeeld. Om alle informatie te kunnen duiden en in de tijd te kunnen zetten, is een overzicht gemaakt van de kleurgeschiedenis. Van elk decennium is met de beschikbare informatie een kleurbeeld gemaakt, meer of minder compleet.

Hieronder is per onderdeel beschreven welke informatie er uit het stratigrafisch onderzoek is gekomen, dit beeld is aangevuld met de andere bronnen (zie volgende bladzijdes).

De kleurmeting is gedaan door middel van 'waaieren'. Met behulp van een moderne kleurenwaaier wordt de kleur gekozen die het dichtst de oorspronkelijke kleur benaderd. Helemaal exact zal dit nooit zijn aangezien in de huidige waaiers de oude kleuren simpelweg niet meer voorkomen. Enkele verflagen zijn te gering geweest om een mooi vlak van vrij te leggen. De genoemde kleurcodes geven een indicatie en dienen dan ook beschouwd te worden als richtlijn.

kleurgeschiedenis
gedifferentieerd op
onderdelen

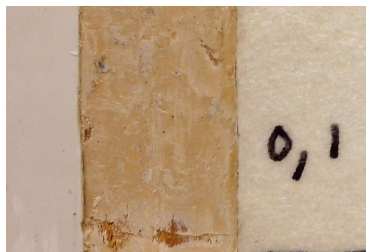

Verfspoor gevonden in naadje dakrandbetimmering Creutzbergstraat

kozijnen, dakranden, gootbetimmering, bloembakken

Helaas is er slechts zeer beperkt historische verf aangetroffen. De sporen hiervan zijn ontdekt in hoekjes en naadjes van kozijnen en dakrandbetimmering.

De gemaakte stratigrafieën in combinatie met de vrijgelegde spoortjes oudere verf bevestigen het beeld dat de kozijnen en de dakrand- en gootbetimmering dezelfde kleurstelling hebben gehad. Gezocht moet worden in een wat zwaardere oker. Wegens gebrek aan voldoende sporen en aan de hand van het fotomateriaal is de aanname gedaan dat dit voor alle blokken geldt. Geen mooie kleurvensters die vrijgelegd kunnen worden, door de waarneming kan slechts een richtlijn worden vastgesteld. Hierbij is te denken aan S3030-Y30R / E4.25.55 / E4.30.50.

Dit geeft een wezenlijk ander beeld dan dat aan de overzijde van het marktplein. Door eerder kleuronderzoek door ondergetekenden (d.d.18-09-2013 en 13-11-2013) is bekend dat daar door Gratama een vrij lichte oker is toegepast. Op een schilderij uit 1939 (een winterlandschap door dhr Van der Berg, linker bladzijde) wordt dit beeld bevestigd.

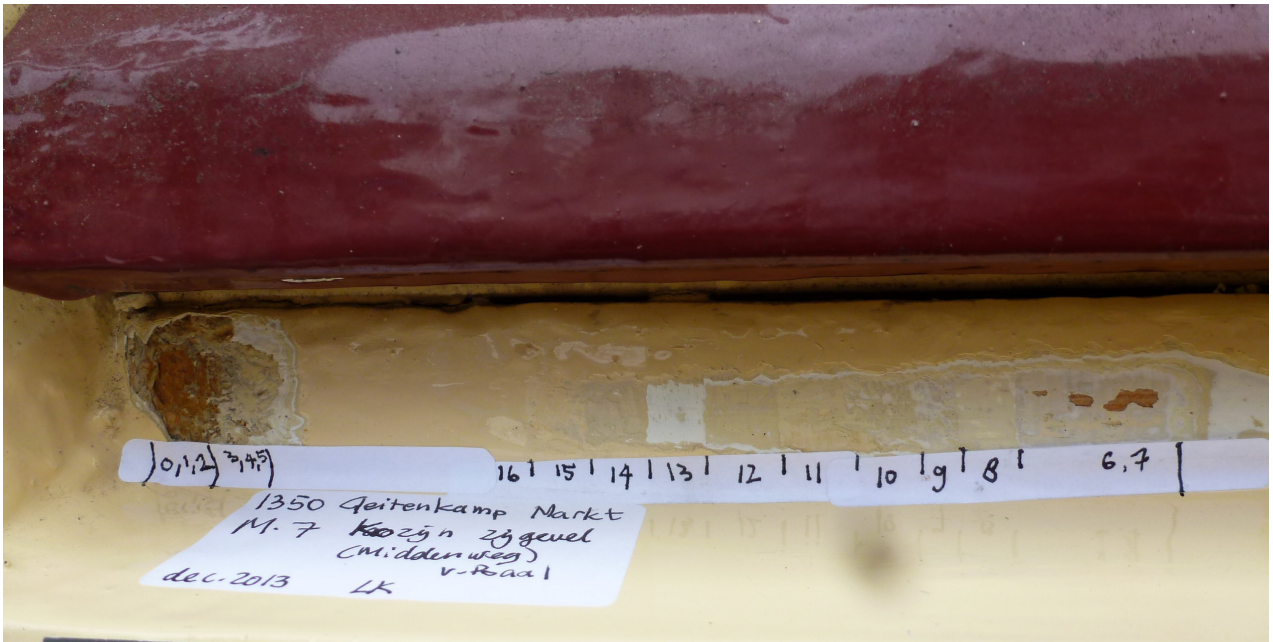
Twee verschillende kleurbeelden aan het marktplein. De kozijnen kregen extra aandacht in de vorm van sierlijke ornamenten en uit-timmeringen. Op de archiefbeelden is te zien dat deze meelingen in de kleur van de kozijnen.

Oorspronkelijk kwamen er geen bloembakken voor op de gevels van deze woningen. De bloembak die is aangebracht op de verhoogde gevel van Boerma ging mee in de kleur van de kozijnen.

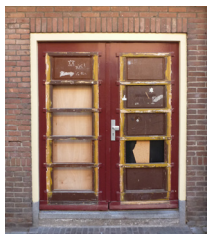

Op de kozijnen van Van Baal
op de Middenweg zijn nog
minimale versporen van oker
gevonden

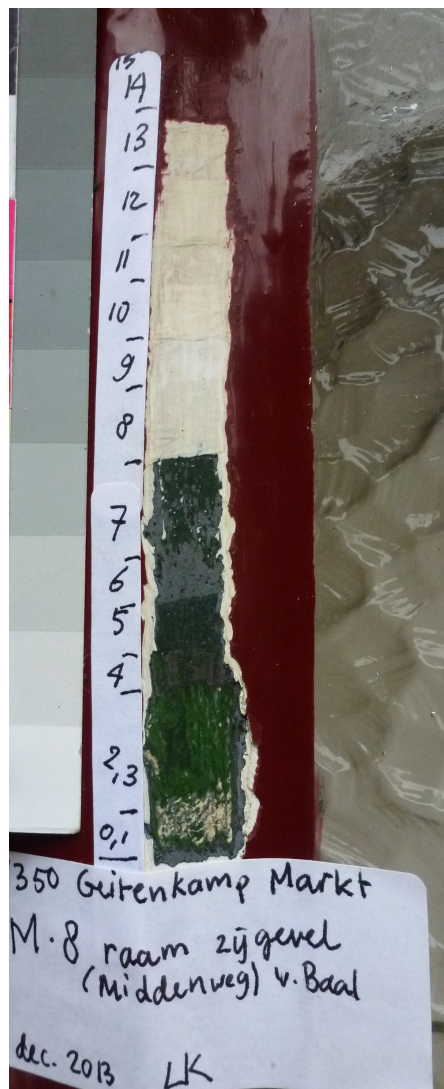
Op deze foto uit 1960 ? zijn de oorspronkelijke voordeuren nog in een groen geschilderd. (foto Hennie Gieblings)

De winkel deur van Van Baal is nog oorspronkelijk, de dubbele deuren in de zijgevel van Hilvers vermoedelijk ook. Beide bevatten geen oorspronkelijk verfpakket meer.

Op de ramen van de zijgevel van Van Baal langs de Middenweg zijn nog groene verspoen gevonden, evenals op het scharnier van het zijraampje Creutzbergstraat 64 (Brigitte Nails Studio), foto rechter bladzijde.

ramen, deuren

Van de ramen en deuren zijn er weinig oorspronkelijke exemplaren over. De winkel deur van Van Baal (hoek Creutzbergstraat-Middenweg) is nog oorspronkelijk en de dubbele deuren aan de zijgevel van Bakkerij Hilvers (hoek Geitenkamp-Dr Wagenaarstraat) vermoedelijk ook nog. Op beide locaties is geen enkel spoortje oudere verf aangetroffen, ze zijn ergens rond 1980 volledig kaal gehaald.

De kleine stalen etalage-raampjes en de houten zijramen bij Van Baal vertonen echter nog wel olieverf, ook de scharnieren op het zijraampje van Creutzbergstraat 64 (Brigitte Nails Studio). Het houtwerk van dit kozijn en raamkozijn is weer helemaal kaal. Nu is het draaiende deel van een scharnier geen heel betrouwbare onderzoekslocatie (i.v.m. 'besmetting' kozijnkleur-raamkleur), maar het geeft mooi materiaal ter vergelijking met de andere sporen op het raampje. Al met al is ook hier de informatie marginaal. Maar wat duidelijk wordt is dat de oorspronkelijke kleurstellingen van de raamkozijnen een groene is geweest. Hierbij te denken aan L0.35.20 / L0.30.20 / S6530-G10Y / S5540-G10Y. Het is aannemelijk dat alle raamkozijnen (ook op de verdieping en de dakkapellen) deze kleur hebben gehad.

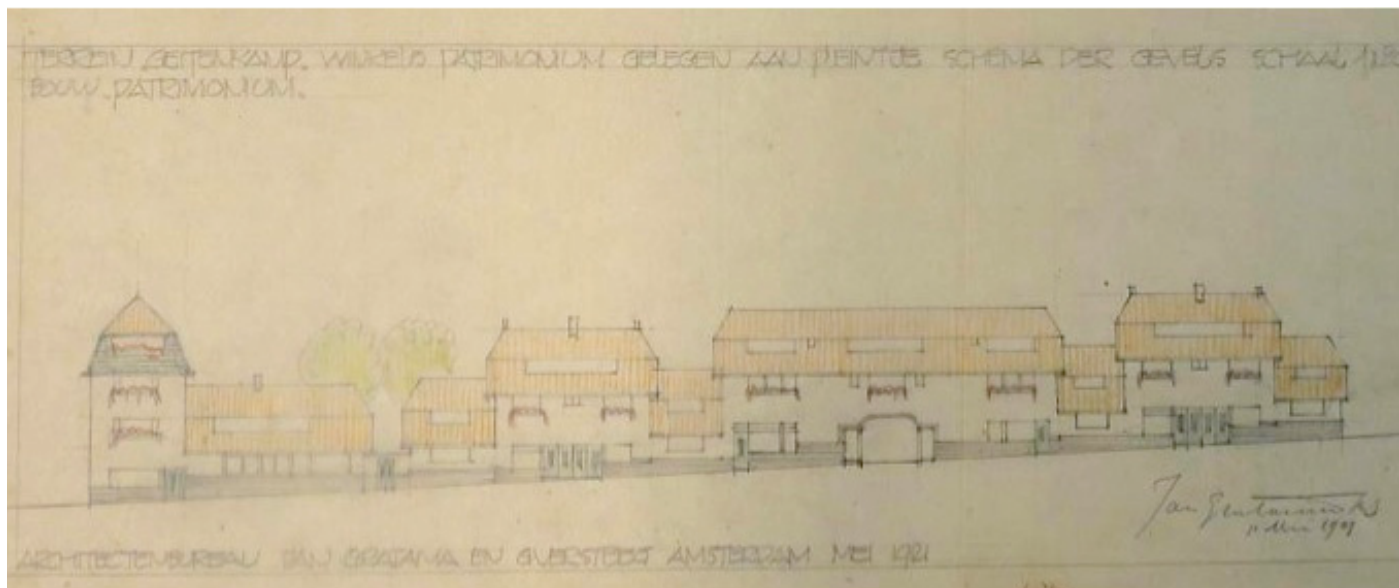
CHRISTELUXE
COOPERATIE ONS BEGINSEL

WWW.GELDERSARCHIEF.NL

De horizontale beplating tussen de kozijnen van de dakkapellen is nergens meer oorspronkelijk. Deze delen waren op de archieffoto's donker van kleur, mogelijk in kleur van de raamkozijnen. Een andere mogelijkheid is natuurlijk dat ze net als de kopgevelbeplating waren afgewerkt.

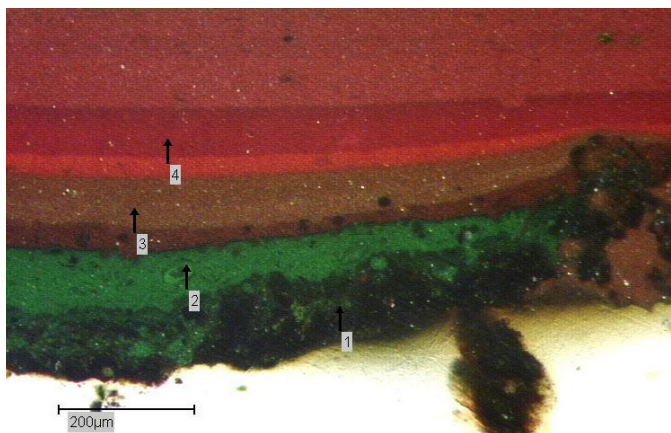
Of de deuren ook groen waren is niet meer te achterhalen. De oorspronkelijke foto's geven geen aanleiding om te veronderstellen dat dat niet zo was. De deuren zijn monochroom van kleur geweest en ogen even donker als de ramen. Maar definitief uitsluitsel is hierover niet te geven.

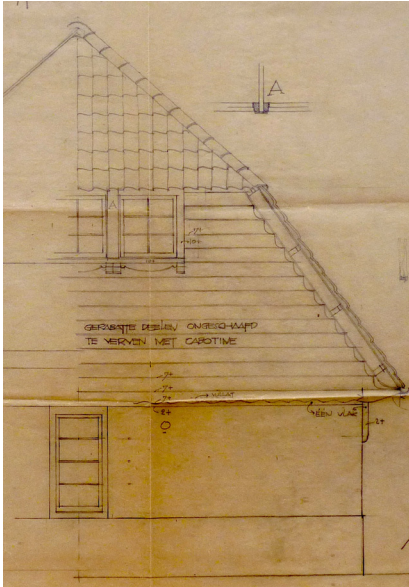
boven:
ontwerpschets Gratama/Versteeg uit 1921 waarop de kop-
gevels groenig zijn gekleurd, net als de voordeuren

rechts:
mikroskopische opname van een splinter, die niet het hele
verpakket omvat. Waarschijnlijk was er eerst gekleurd
(groen) carbolineum op de betimmering aangebracht.

- 4: bordeauxrood, ca. 1985, niet huidige afwerklaag
- 3: tweelaags pakket bruin
- 2: groen overschildering 1960 ?
- 1: zwarte teerlaag, niet gepigmenteerd, niet oorspronkelijk

gevelbeplating kopgevels

De gerabatte gevelbeplating van de kopgevels heeft een aparte behandeling gekregen. Op de originele tekeningen en in de bestekken wordt gesproken van 'gekleurd carbolineum'. Dit geeft de intentie weer om de houten gevels te behandelen op een wijze die veel op houten schuren en boerderijen wordt gebruikt, een verwijzing naar het dorpse. Ook de toepassing van ongeschaafde delen spreekt deze intentie uit. Een afwerking met olieverf zou eerder leiden tot geschaafd en geschuurd hout.

Carbolineum is een conserverend middel, die goed werkt tegen allerlei schimmels en uitermate beschermend is. Het is echter wel een middel dat regelmatig onderhoud vergt. Het uiterlijk van deze afwerking is wezenlijk anders dan die van olieverf. Carbolineum is enigszins transparant en trekt in het hout, het wordt in meerdere lagen aangebracht en laat de structuur van het ongeschaafde hout volledig in het zicht.

Zoals de mikroskopische opname op de linker bladzijde laat zien is op de houten delen nu nog maar 1 laag teerverf aanwezig, dit betreft vermoedelijk een koolteer, deze is niet gepigmenteerd of aangekleurd. Koolteer is een ander soort product dan carbolineum. Koolteer vormt een laag op het hout, terwijl carbolineum erin trekt. Op deze teerlaag is een groene afwerking in een regulier verfproduct (olie- of alkyd) te herkennen, vermoedelijk van rond 1960.

Omdat de vroege beelden een gekleurde afwerking laten zien is het niet aannemelijk dat de koolteer de oorspronkelijke laag is. Het is wel aannemelijk dat deze de laatste toegepaste teerverf is en daarvoor ook een dergelijk product is toegepast, die mogelijk verweerd is. Of er oorspronkelijk carbolineum of houtteer is toegepast is niet te achterhalen. Was het product aangekleurd? Volgens tekening/bestek is dit de intentie geweest. Het schilderij uit 1939 geeft aan dat de kopgevel groen oogt (zie afb. links).

De gevelvlakken zijn sierlijk beëindigd tegen de dakrandbetimmering met halfronde houten delen, als loodloketten gerangschikt. Deze delen en de paslat gingen mee in de kleur van de gerabatte delen.

De dakrandbetimmering is anders van kleur (oker). De verticale ornamenten op de hoeken van de gevels evenals de afsluitende planken aan weerszijden onder de goot (is vaak de onderste plank van de kopgevels), waren aan alle zijden in kleur van de gevelbeplating.

De onderzijde van de gootbetimmering en de muurplaat was oker.

De kozijnen, ornamenten en uitimmeringen zijn en waren hetzelfde van kleur, oorspronkelijk een oker. De raamkozijnen weken af in kleur.

Ornament (verticale hoeklat) en afsluitende plank: beide aan alle zijdes in kleur van de gerabatte geveldelen, de gootbetimmering en muurplaat in oker. Zie ook foto rechts.

behangselpapier van f 0.60 per rol inkoopprijs.
Hierbij de noodige randen.

Voor elke kamer behalve de overschietende einden
2 rollen papier en 8 M. rand over te leveren.

Art. 15. **Carbolineumwerk.**

De vloerbalken van den beganen grond, de balken, zoover zij zijn ingemetseld, en de palen met hekjes van het rasterwerk, uitgezonderd de hekjes met bijbehorende hekpalen aan de straatzijde twee maal te bestrijken met carbolineum Avenarius.

Art. 16. **Menie-, Schilder- en Glaswerk.**

§ 29. **Meniewerk.**

Al het houtwerk van kozijnen, dat met metselwerk in aanraking komt, en al het ijzerwerk éénmaal te meniën.

§ 30. **Schilderwerk.**

Alle hout- en ijzerwerken, behalve de hieronder genoemde, te gronden, stoppen, plamuren, in de verf schuren, en dekkend en glanzend afverven met standolieverf in op te geven kleuren en eveneens afzetten naar opgaaf. Gas- en electrische leidingbuizen in de woningen mede te verven.

De houten plafonds en het gedeelte kaphout, dat in het gezicht komt, éénmaal te oliën, waar noodig bijstoppen, en éénmaal te lakken.

De onderkanten der zoldertrappen, de keldertrappen en alle vloeren — behalve de overloopvloeren — behoeven niet geschilderd te worden.

Alle deuren, ramen, kozijnen en betimmeringen moeten gegrond en alle ijzerwerken gemeniëd zijn, alvorens zij worden gesteld.

§ 31. **Glaswerk.**

De glasopeningen der binnendeuren te bezetten met cathedraalglas naar keuze.

De glasopeningen der winkelpuien met spiegelglas.
Alle overige openingen met blank glas, enkel dik.
Deze laatste ruiten in de slappe stopverf en gepend.

TWEEDE AFDEELING.

VOORSCHRIFTEN VOOR DE UITVOERING.

Art. 17. **Metselwerk.**

Al het metselwerk zonder staande tanden en het in het gezicht komende in half steens verband, vol en zat in de specie.

Boven alle kozijnen rollagen of strekken.

Verder de noodige uitmetselingen, rollagen, vlechtingen enz.

Art. 18. **Betonwerken.**

De betonwerken moeten bij warm weer met een laag zand worden afgedekt en gedurende acht dagen na de vervaardiging op tijden, zooals de Directie dit belast, besproeid worden.

Het cement, zand en grind moeten droog dooreen gemengd worden; de toevoeging van water mag slecht zooveel bedragen, dat het beton de vochtigheid van gewone tuinaarde heeft.

Het stampbeton dermate aanstampen, dat het water aan de oppervlakte verschijnt.

Art. 19. **Leidingen van grèsbuizen en bestratingen.**

De tusschenruimte van de grèsbuizen met portland cement-mortel aan te vullen, de naden en afsluitingen aan de kolken en putten binnen en buiten glad af te strijken.

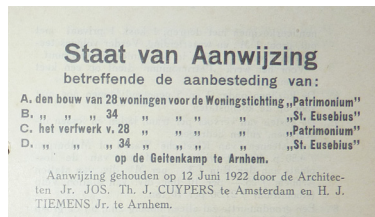
De bestratingen in halfsteens verband, te lood en vast tegen elkander gezet en opgesloten. Nadat ze behoorlijk met droog fijn zand zijnolgevoegd, met stampers aan stampen.

Art. 20. **Timmerwerken.**

Al de in het gezicht komende houtwerken moeten geschaafd worden.

Alle buiten houtverbindingen moeten met loodwitverf bestreken worden.

Op alle dorpels en tegen de stijlen der deurkozijnen en op de traptreden latten, ter voorkoming van beschadiging.

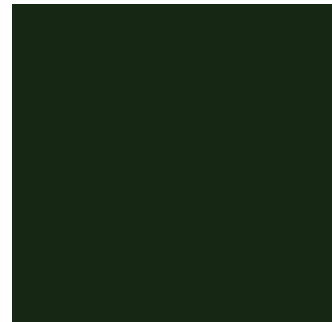
bestek 1922, archief Vvare.

kozijnen, dakranden, gootbetimmering,
S3030-Y30R, een kleurindruk

draaiende delen
L0.30.20, een kleurindruk

kopgevelbeplating,
onbekend, zwart of donkergroen

materiaal

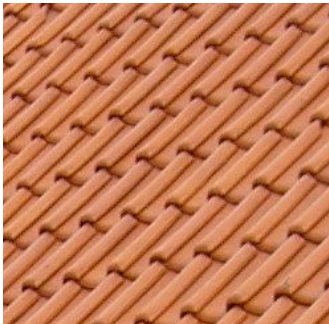
De dakpannen zijn alle rood keramisch. Er zijn twee types metselwerk te onderscheiden. Een oranje-geel genuanceerde steen met een geel genuanceerde plint voor de twee meest noordelijke blokken, een rode genuanceerde steen met een vergelijkbare plint voor de rest van de onderzochte blokken. De kleur van het schilderwerk is voor beide situaties hetzelfde. Het huidige metselwerk is zo sterk vervuild, dat het verschil in de kleuren van het metselwerk niet meer waargenomen wordt.

De overzijde van de markt kent weer ander metselwerk in kleur, patronen en voeg. Ook daar is het oorspronkelijke kleurbeeld door de vervuiling nauwelijks meer te herkennen.

De wanden langs het marktplein waren dus niet alleen in hun schilderwerk, maar ook in hun metselwerk vele malen genuanceerder en rijker dan dat ze nu ogen.

Mogelijk zijn de verschillen in metselwerkkleur een reactie op de stedenbouwkundige inpassing van de blokken. Dit zou nader onderzocht kunnen worden.

Is er met de keuze voor een bepaalde kleur metselwerk aansluiting gezocht bij andere, aansluitende bebouwing/straten/plekken? Of zijn er juist accenten gelegd door middel van een afwijkende metselsteen? Of is er gewoonweg gepoogd met de metselsteen een bijdrage te leveren aan een genuanceerd beeld, aan de rijkheid in detail of om een subtiel onderscheid te creëren tussen gelijke blokken. Er is door de hele wijk gebruik gemaakt van vele kleuren metselsteen en voegwerk, en dat in steeds weer andere combinaties.

rode, keramische dakpannen

linker bladzijde links onder:
geel genuanceerd metselwerk,
vervulde toestand
twee noordelijke blokken

linker bladzijde rechts onder:
rood genuanceerd metselwerk,
vervulde toestand
rest van de blokken

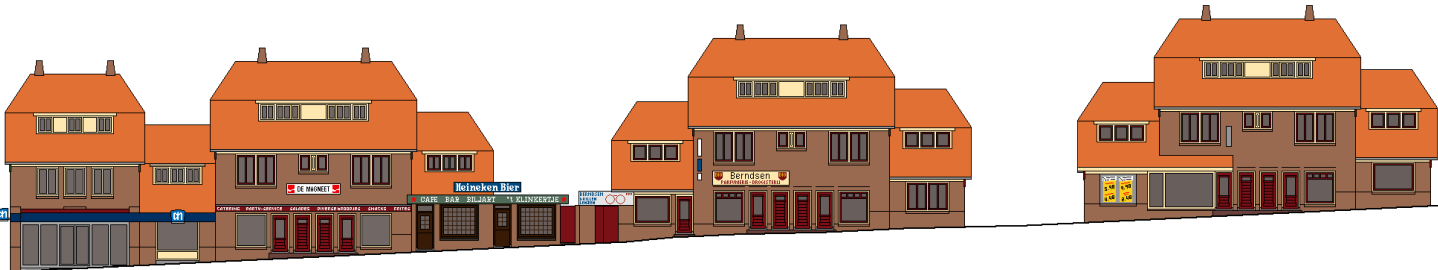
1925

2014

reconstructie historisch kleurbeeld

kleurgeschiedenis: twee voorbeelden

1920

1930

1940

1950

1960

hoek Middenweg/Creutzbergstraat

De winkelpuien maken ondanks hun andere afmetingen deel uit van de rest van de gevelcompositie: alle ramen en deuren zijn van hout, hebben roedes, dezelfde kleuren en detailleringen.

hoeken Geitenkamp/Dr.Wagenaarstraat

De winkelpuien en raamindelingen van de woningen lijken nog origineel, maar alles is nu licht geschilderd.

1970

1980

1990

2000

2014

Er komen steeds meer verschillen in winkelpuien, detailleringen, kleuren, reclameuitingen: de wand wordt een lappendeken.

De onderkant van de bebouwing verrommelt door het verlies aan borstweringen, door de vele witten en de reclame.

eenvoud kleur, veelvoud architectuur

Fragment uit de pleinwand tussen 'Boerma en Hilvers':

Oranjerode daken, twee nuances rood metselwerk, de plint iets donkerder. Een groen op alle ramen, deuren en panelen in de dakkapellen, een donkerder groen op de houten betimmering van de kopgevels.

Alle omlijstingen en dakranden zijn okerkleurig. Dit oker is veel kleurrijker dan het lichte beige in de huidige situatie (zie volg. blz.).

Daardoor ontstaat een bijzonder ruimtelijk effect: de kozijnen springen minder naar voren maar liggen veel meer in het vlak van de rood gemetselde gevel. Het oker verbindt het oranje met het groen en de roden van het metselwerk. Ondanks de herhaling van ramen, deuren, winkelpuien en dakkapellen en de continuïteit van de kleuren is elk pand anders. Het is juist dankzij deze continuïteit dat de verschillen tussen de hoge en lage, de smalle en brede panden met hun eigen composities extra opvallen.

Anno 2014: door de grote diversiteit aan ramen, winkelpuien, deuren en kleuren zijn de architectonische verschillen tussen de panden vervaagt. De wand is, zeker op de begane grond, een lappendeken geworden. De schaal en uitwerking van de winkelpuien doen niets meer met de compositie van de bovenbouw.

De lichte kleuren van de kozijnen, dakranden en dakkapellen isoleren deze elementen uit het gevelvlak. Je ziet ze één voor één, het ritme en de schwung zijn eruit. Hoe nu verder?

bronnen

archieven

NAI

Gemeentearchief Arnhem

Archief Vivare

privébezit An van den Berg, Hennie Giebing,

Elias Hossevoort

internet

geldersarchief.nl

arnheminbeeld.nl

actuele foto's

Heide Hinterthür, Lisette Kappers

tekeningen

Maarten Wamsteker, bureau Els Bet/

Stedebouwkundige, Den Haag

schema kleurgeschiedenis: Lisette Kappers

schilderij Marktpllein: privébezit An van den Berg

foto's stratigrafisch onderzoek

Mikroanalytisches Labor Dr. Jägers te Bornheim,

Duitsland

Lisette Kappers

Colofon

kleuronderzoek Mark west

ir. Heide Hinterthür

Topaz Architecten

Borneolaan 513

1019 KP Amsterdam

020 419 39 28

info@topazarchitecten.nl

www.heidehinterthur.nl

ir. Lisette Kappers

Onderzoek & Architectuur

Kapelstraat 2c

3024 CE Rotterdam

06 27048860

info@lisettekappers.nl

www.lisettekappers.nl

ir. Maarten Wamsteker

bureau Els Bet/Stedebouwkundige

Noordeinde 142b

2514 GP Den Haag

maarten@elsbet.nl

www.elsbet.nl